

Anmeldelser

Peter Brown, *Journeys of the Mind – A Life in History*, Princeton University Press, Princeton, 2023, 736 s., kr. 470.

Peter Brown hører til den sjældne type forskere, hvis navne er blevet synonyme med grundlæggelsen af en forskningstradition. I centrum for hans encyclopædiske viden står den periode, det i dag er blevet normalt at betegne 'senantikken' – en periode hvis kronologiske spændvidde groft sagt indkapsles af titlen på en af Browns forelæsningsrækker: "From Marcus Aurelius to Muhammed". Termen selv er ganske vist ikke Browns påfund, men dens udbredelse som standardbetegnelse – ikke mindst i den verden af forskningscentre, tidsskrifter, bogserier, undervisningsprogrammer osv., der i dag definerer sig med den – skyldes ikke mindst hans insistensen på at betragte perioden som et historisk kapitel i sin egen ret. Som få andre har han igennem sit rigeholdige forfatterskab demonstreret, hvordan den senantikke periode ikke lader sig reducere til de antikke højkulturers dødsrallen eller en endnu ikke helt påbegyndt middelalder. Siden Edward Gibbon har 'decline and fall' været grundkategorier i forståelsen af denne periode; Vestromerrigets fald (der stadig i dag optræder som en skænbetyngt fortælling om magtens undergang og civilisationens skrøbelighed) har stået som den altdominerende metonymi for tiden generelt. Legitimeringen af senantikken som forskningsfelt var derfor for Brown uløseligt forbundet med omskrivningen af et grundlæggende narrativ i den vestlige kulturs historiske selvforståelse. Som det passer sig for det lavmælte og gemytlige temperament, der præger hans person, er han kommet til at stå for en generel afdramatisering af ikke alene idéen om Romerrigets fald, men også af striden mellem kristne og hedninge såvel som den omdiskuterede krise i det tredje århundrede, der kulminerer med omstruktureringen af den romerske magtkonstellation under Diocletian. Selvom han på disse punkter også har sine skeptikere – som arkæologen Bryan Ward-Perkins, der udnævner ham til 'the intellectual guru' for en trend i nyere historieskrivning, der går til den sene romerske verden iført rosenfarvede briller – er det unægteligt, at han har bidraget afgørende til at afdække kontinuitet, interaktion og kreativitet i det, der førhen havde stået som tilbagegang og strid. Værker som *The Cult of the Saints*, *The World of Late Antiquity*, *Authority and the Sacred* og *Through the Eye of the Needle* udgør stadig nogle af feltets mest rige – og stilistisk luksuriøse – indføringer i den senantikke verdens dybe og fascinerende kompleksitet.

Uden for fagkredse er Brown særligt kendt for sin Augustin-biografi, der i almindelighed regnes for en af biografigenrens mest fremragende bedrifter. Nu har han så, 88 år gammel, vendt både sine litterære evner og sit historiske skarpsind mod sig selv

og det udsnit af historien, han har oplevet på nært hold. For *Journeys of the Mind* er ikke alene en personlig beretning om et forskerliv, det er i lige så høj grad et billede af det tyvende århundredes videnskabelige og kulturelle udviklinger. Brown havde personlige forbindelser (fra kollegiale bekendtskaber til nære venskaber) til mange af sin tids intellektuelle sværvægttere: Mary Douglas, Pierre Hadot, Michel Foucault og ikke mindst vejlederen Arnaldo Momigliano. Mindst lige så interessant som det er at læse om Brown, der inviteres til te hos Douglas eller hjemmelavet gryderet hos Foucault (efter filosofens mors egen opskrift, lader han os vide), er det imidlertid at stifte bekendtskab med det hav af forskere, der igennem forrige århundrede havde deres storhedstider som fyrstårne i deres respektive fagområder, men som sidenhen er gået i glemmebogen. Browns opremsninger af de mange værker, der udgjorde hans egen historiske dannelse, er en guldgrube for den type læser, der tror på værdien i at genopdage bøger, der ikke er nået igennem den smalle flaskehals, der leder til moderne forskningsværkers fodnoter.

I det store og hele må *Journeys of the Mind*, som også denne titel selv indikerer, siges at falde under subgenren 'intellektuel biografi'. Det er Browns uddannelse, hans læsning, hans dannelsesrejser, hans intellektuelle bekendtskaber og udarbejdelsen af hans værker, der er i centrum. Vi følger ham i bogens første dele igennem en ekletisk uddannelse, hvor passionen for viden som barn vækkes ved mødet med astronomi. Igenem barndommen forestiller han sig en karriere i naturvidenskaberne, men ved sin indgangsprøve til Shrewsbury School præsterer han imidlertid så fremragende, at hans *housemaster* med åbenbart uimodsigelig autoritet påbyder ham at rette sine talenter mod et højere kald – studiet af græsk. Den nu udstukne vej som filolog og historiker fører ham til Oxford, hvor særligt middelalderstudierne har greb om ham. En PhD bliver det ikke til, for mod slutningen af sine studier på Oxford optages han i det nærmest overjordisk prestigøse All Souls College, et lille intellektuelt Olympen, hvor der gives ham mulighed for fuldt at dedikere sig til åndens liv, fri fra forpligtelser og alene helliget sin forskning i selskab med et udvalg af de mest fremragende engelske lærde (det vil sige: det maskuline segment, for All Souls åbnede først i 1979 for kvinder). I stedet for en doktorgrad lader Brown sin akademiske fremtid hvile på sin Augustin-bog, som han forfatter under sit ophold på All Souls. Bogen bliver (velfortjent) en rungende succes, der sikrer ham international berømmelse.

I sin tid på All Souls, og i sin tidlige karriere generelt, optræder Brown som på én gang en kontrær skikkelse i sit hjemlands historikermiljø og som en ægte *gentleman scholar*. Det skal, som indledningsvis antydtes, ikke undervurderes, hvor grundlæggende et opgør han har haft med ikke alene hævdvundne tolkninger inden for antik- og middelalderhistorie, men også med konventioner inden for sin tids historieskrivning generelt. Fra en tidlig alder føler han et mishag mod det dominerende historiker-etablisement, der alene tillod arbejde i økonomiske og politisk-administrative emner status som seriøs historieskrivning – historieskrivning bedrevet "like a grown-up" (s. 95). I Browns England (som i andre europæiske lande i samme periode) skyldtes denne præference, at historikeruddannelserne først og fremmest skulle producere duelige og pligtbevidste unge mænd til embedsværket og den koloniale administration.

En vilje til at rehabilitere idé- og kulturhistoriske spørgsmål bliver hurtigt en integreret del af hans arbejde. En motiverende faktor til dette, som han selv påpeger, er opvæksten i Irland, der gav ham mere end overbevisende vidnesbyrd om, hvor stor en kraft i samfundet religiøse idéer kan udøve. Desuden ser man formodentlig hos ham et aftryk fra den tyske flygtning Ernst Scheyer, der underviste den unge Brown i tysk og sørgede for en generel indføring i europæisk dannelse gennem spørgsmål som "must the artist always be at odds with society?", "what do we owe to ancient greece?" og "the meaning of culture" (s. 123).

For at udvide det historiske perspektiv i sit arbejde allierer Brown sig med sin tids fremvoksende antropologi: Særligt Edward E. Evans-Pritchard og Mary Douglas bliver forbilleder, der får afgørende præg på hans historiske arbejde. Dette både for at give et perspektiv 'fra neden' som kontrast til den dominerende historieskrivnings blik fra magtens højde, og desuden for at give legitimitet til idéer, de eksotiske og tilsyneladende irrationelle forestillinger, der præger oldtidens såvel som eksisterende indfødte folks kulturer. Denne vending hos Brown har krævet et vist vovemod. Han udpensler tydeligt de dybtstikkende fordomme, antropologien blev mødt med i akademiet: Hugh Last, professor i antikhistorie på Oxford Universitet, skulle ved indførelsen af det første professorat i socialantropologi have gjort sin holdning bekendt i utvetydige termer: "an acquaintance with the habits of savages is not an education" (s. 320). Ikke desto mindre resulterer indflydelsen fra Evans-Pritchard og Douglas i nogle af Browns mest indflydelsesrige publikationer, herunder to artikler, der vil være velkendte for enhver, der har studeret den senantikke periode: "Sorcery, Demons, and the Rise of Christianity from Late Antiquity into the Middle Ages" og "The Rise and Function of the Holy Man in Late Antiquity". Derudover kan bogen *The Cult of the Saints* ses i forlængelse af denne antropologiske indflydelse. I dette værk går Brown i rette med en fordom, særligt virksom i protestantisk regi, der betragtede helgenkulten, den senantikke veneration af de døde, som et irrationalistisk tilbagefald til polyteisme. Op imod sådanne polemikker formulerer Brown en analyse, der bl.a. afdækker en tæt relation mellem social struktur og religiøs forestillingsverden (set i f.eks. i analogien mellem patron-klient-forholdet og forholdet mellem individ og helgen). Brown ydede sit bidrag til, at man i antikhistoriske værker af nyere dato sjældent finder religiøse idéer og praksisser forklaret med henvisning til irrationalitet og godtroenhed, men derimod ofte med henvisning til deres rolle i fællesskabets struktur og dynamik.

Til trods for den kontrære position, Brown indtog over for sin tids historieskrivning, forblev han ikke desto mindre, både under sit ophold på All Souls og efterfølgende, en lærd præget af en vis magelighed. Faglig interesse forbliver et forholdsvist isoleret domæne for ham, uberørt af personlige, karrieremæssige, politiske og – for det meste – religiøse hensyn. Når der dukker forbindelseslinjer op mellem hans egne livserfaringer og historien (f.eks. vedrørende forholdet mellem hans egne oplevelser af religiøse konflikter i Nordirland og religiøse konflikter i senantikken) forbliver forbindelsen en kilde til indlevelseskraft, en skærpet evne til at forestille sig, hvordan det må have været at leve i de historiske omgivelser, han forsker i. Dette er i det hele taget en primær drivkraft i hans udvikling af interesser – at leve sig ind i en fremmed fortid.

De mange variationer i hans forskningsfokus stammer altid fra en ubesmittet *curiositas*. Modsat flere af de forskere, han drager indflydelse fra (her kunne man særligt nævne figurer som Mary Douglas og Michel Foucault), føler han intet stærkt behov for at gå til fortiden for at forklare fænomener i samtiden – og da slet ikke for at skulle forandre noget i denne samtid. At hans værker så faktisk har blottet ikke så få forbindelseslinjer mellem senantikken og den moderne verden er mere et glædeligt tilfælde end en bevidst ambition hos Brown.

Hvad nærmere angår forholdet til Foucault, som mange læsere nok vil være særligt interesseret i, gør Brown ligefrem en indsats for at markere forskellen imellem de to. Han er ellers tydeligt meget betaget af den franske filosof, som på denne tid endnu ikke var omgærdet af alle de mistanker og forudantagelser, der i dag knytter sig til hans navn og den 'postmodernisme', han tages til indtægt for. Interessant er det, at Foucault, der ikke sjældent er blevet anklaget for anakronisme i sin omgang med historien, eksplicit beskrives af Brown som en redning fra anakronisme, specifikt i spørgsmålet om seksualitet, som var deres store fælles interesse på tidspunkterne for deres møder. Foucaults dementering af 'repressionstesens' (idéen om, at seksualitet indtil det 20. århundredes frisættelsesbevægelser havde været undertrykt og underlagt en streng puritansk moral) bliver et pust af tiltrængt frisk luft i Browns egen historisering af seksualiteten og kroppens rolle i samfundet. Han skynder sig alligevel at påpege, at han, trods de mange ligheder, trods alt foretog sig noget helt andet end Foucault i sine historiske studier af seksualiteten: Foucaults arbejde er 'filosofisk' og handler om udviklingen af subjektiviteten over historiens lange stræk (s. 629). På lignende måde markerer han en distance mellem sig selv og Pierre Hadot ved at påpege, hvordan denne var "a true philosopher" (s. 622).

Sådanne bemærkninger slår mig som udtryk for en bemærkelsesværdig uvilje hos Brown mod at blive for tæt affilieret med filosofien. Jeg kan generelt ikke undlade at bide mærke i, hvor tilbageholdende en attitude han generelt udviser over for filosofien bogen igennem. For at give et par eksempler: Da Brown mod slutningen af sine studier på Oxford vinder plads på All Souls, optages sammesteds også filosofen Charles Taylor, kendt i dag for værker som *Sources of the Self* og *A Secular Age*. Brown må altså, i nogle af sine mest intellektuelt formative år, have levet side om side med Taylor. Ikke desto mindre hører man ikke et ord om ham, foruden den blotte påpegning af, at de blev indskrevet samtidig. Senere i livet, i 1970'erne, inviteres Brown til at deltage i de famøse Deadalus-konferencer, der har til formål at diskutere Karl Jaspers aksetidstese. Han takker ja – men tilsyneladende uden den mindste interesse i aksetidsidéen eller Jaspers filosofi. Hele to gange får Brown affejet Jaspers tænkning som en omgang vidtløftig spekulation, og ved deltagelsen i den anden Deadalus-konference vælger han (til denne anmelders irritation) at berette om det norditalienske landskabs herligheder frem for at værdige konferencens diskussioner et ord. Slutteligt kan nævnes et påfaldende fravær af anerkendelse af den tyske filosof Hans Jonas' bidrag til etableringen af senantikken ('die Spätantike' hos Jonas) som begreb. I sine tilbageblik på begrebets opkomst krediterer han (hvad også er helt rimeligt) særligt den franske historiker

Henri-Irenée Marrou og dennes brug af *antiquité tardive*. Men lige så væsentlig for udbredelsen af begrebet er Jonas' stærkt indflydelsesrige *Gnosis und Spätantiker Geist*.

Browns relation til filosofien er, vil jeg antage, præget af en historikeretos, der forbyder ham at hæve sig på spekulationens ikarosvinger for langt fra kildestoffets sikre jordbund. Enhver læser af Brown vil dog vide, at han langt fra er nogen nærsynet kildepositivist. Hans historiske gennemgange afbrydes undertiden af lapidarisk formulerede åndshistoriske udsagn, som (for blot at nævne ét eksempel) når han i *Authority and the Sacred* vover en af sine sjældne modernitetsdiagnoser med karakteristikkene af vores moderne tid som "a bleak submonotheistic age" (desværre uden nogen uddybning af den interessante neologisme). Sådanne øjeblikke, og hans generelle evne til at 'tænke med' i de filosofiske og teologiske tekster, han analyserer, må uvægerligt efterlade en mistanke hos hans læsere om, at han alligevel besidder et anstrøg af den filosofiske begavelse, som han gerne roser andre for, men selv vil holde på afstand.

*

Alt i alt skal der lyde en varm anbefaling af bogen til enhver, der er interesseret i Browns arbejde og den senantikke verden – eller simpelthen til den læser, der ønsker et velskrevet blik på åndsmiljøet i forrige århundrede. Bogens høje sidetal skyldes ingen narcissistisk selvoptagethed, men simpelthen den overflod af historie, Brown har at fortælle om. Bogen er på flere måder et brev fra og om fortiden. Brown vælger at stoppe narrativet halvvejs igennem sin karriere, ved begyndelsen af sin tid som professor ved Princeton University, hvor han ansættes fra 1986. De mange bøger, der udgør resten af hans (lykkeligvis endnu ikke afsluttede) forskervirke, opsummeres i korte bemærkninger på bogens sidste sider. Selv inden for rammerne af sit eget liv foretrækker Brown at skrive om den fjerne fortid, at mobilisere sin indlevelseskraft over de lange tidsstræk. Som læser efterlades man også med indtrykket af at have stiftet bekendtskab med et lærd menneske af en type, der efterhånden hører fortiden til, simpelthen fordi kapaciteter af denne kaliber kræver bestemte vilkår for at blive til. Brown bemestrer seksogtyve sprog og besidder, uindskrænket af akademiets disciplinære kompartmentalisering, et gennemtrængende historisk kendskab til et væld af tidsligt og rumligt adskilte historiske kontekster, fra antikken til oplysningstiden og fra de Britiske øer til Iran og den arabiske verden. Hele bogen vidner om en misundelsesværdig frihed til omhyggelig, langsommeligt og bekymringsfri læring. *Journeys of the Mind* stiller således den moderne forskningsverden i relief: Gad vide, om der for fremtiden fortsat vil være mulighed for, at polyhistor-typer som Peter Brown kan udklækkes?

Johan Cederfeldt, ph.d.-studerende
Afdeling for Religionsvidenskab, Aarhus Universitet